

KILA NA PASEDE NI NOMU DINAU KEI NAI LAVO O RAWATA

Na cava na pasede ni nomu dinau kinai lavo o rawata (debt-to-income ratio) DTI?

Na pasede ni nomu dinau kinai lavo o rawata e dua na sala era dau vakayagataka na baqe kei na veibisinisi ni soli dinau ena nodra vakarautaka na nomu rawa ni sotava na sasaumi ke sa vakadonui nomu dinau mai na baqe. Oqo na tikini ni nomui lavo e tu ka na saumi rawa kina na nomu dinau, ka ni gadrevi talega na i lavo me sau ni nomu bula ena veisiga.

Na cava e bibi kina na DTI?

E bibi na kena kilai na pasede oqo baleta ni vakaraitaka vei ira na veibisinisi ni soli dinau kei iko ni sega na dredre ena sotavi ena nomu sauma lesu tiko na nomu dinau.

Ko na kila vakacava na fikataki ni pasede oqo ni nomu DTI?

Na baqe se bisinisi era na soli dinau era na fikataka na nomu DTI ena gauna lai biuta kina na nomu vola ni kerekere mo tauri dinau. Ia e vakaroti ke o ni rawa ni ko fikataka ga vakai iko ni bera ni gole kina na baqe. Na pasede oqo e rawarawa sara na kena fikataki. Nai wiliwili ni lavo taucoko e na vakayagataki me saumi kina na dinau ka wasei mai nai levu ni lavo o rawata ka vakatuburi ena 100. Na fika oya ena qai tarai me pasede. Oqo nai vakatakarakara ni fomula:

Fikataki na pasede ni DTI

dinau sauni ena dua na vula

lavo o rawata ni oti na musumusu $\times 100$

Oqo e dua nai vakatakarakara na kena fikataki na pasede ni DTI:

E sa sausaumi tiko o Jone e \$200 ena vei vula na nona dinau ni vale, e \$50 e gole ena nona akaude ni voli yaya vakadinau. Na nona sausaumi taucoko ni dinau ena dua na vula e \$250 (\$200+\$50). Kevaka e \$500 na kenai sau ni rua na macawa se \$1000 ni dua na vula, na fikataki ni pasede ni DTI ena vaka oqo, $(\$250 \div \$1,000) \times 100 = 25\%$. Oqo na nona DTI, e 25 na pasede.

Na cava na kenai balebale?

E kenai balebale oya ni vei 1 na dola e rawata o Jone e gole e 25 na sede na saumi ni nona dinau. Na vo ni 75 na pasede ni nonai lavo e nona kani bula ena veisiga se ke mani via dinau vou tale.

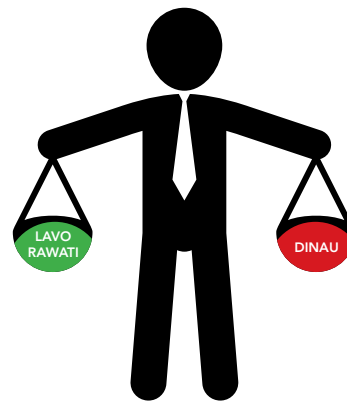
Ko kila vakacava ni ko tiko ena loma ni bai e rurugi?

Ke laurai ni lailai na nomu DTI, oqo e vakaraitaki vinaka ni veiraurau vinaka na nomu dinau kei nai lavo o rawata. Ke toka i cake na pasede ni DTI, ena dredre na nomu sausaumi ke sivia sara tiko nomu dinau mai na lavo o rawata.

**MO VAKAITAVITAKI IKO
VAKADAU DINAU- Kakua ni
ko dinau vakasivia kevaka
o sega ni sauma rawa!**

Ia na pasede cava ni DTI e daumaka?

E vuqa na baqe e dau kilai ni tiko na vakaitagedegede ena lomani 30 na pasede kina 40 na pasede na nodra DTI se pasede ni dinau kina nai lavo ra rawata enai vakatakarakara oqo e 25 na pasede. Oqo e tiko ena loma ni bai ni pasede e vakaroti ka kenai balebale ni daumaka tiko vei Jone me dinau.

Na pasede cava ni DTI e sega ni vinaka?

Ni sa tiko e cake na pasede ni DTI, na nomu na sotava tiko na nomu sausaumi ena dravudravua sara ka na rawa ni leqa na nomu sausaumi. Ke o dinau tale ka tiko e cake na nomu DTI, ena rivarivabi ni tiko na nomui yaya ko volia mai vakadinau se na kena na vesuka na baqe na nomu vale.

Nai vakatakarakara era e vakaraitaki ni sega ni vinaka na pasede ni DTI:

O Meri e vakawati ka rua na luvena. E senior clerk tiko ena Tabana ni Matanitu. E lomai Meri me dinautaka mai na baqe e \$2000 ena ruku ni "personal unsecured loan" me gole i Ositerelia, ka \$267 e musu tiko mai vua ena vei rua na macawa. E na veirua na macawa e sauma tale tiko ga e \$60 na sau ni talevoni, \$70 na raitio yaloyalo ka a volia mai ena Siga ni Sucu. Na levu kece ni dinau e sausaumi tiko kina ni dua na vula e \$794. Na nona veisaumi ni dua na vula ni oti na nona musumusu ni vakacavacava e \$1080. Na nona DTI e $(\$794 \div \$1080) \times 100 = 73.52\%$. Oqo e sivia sara na pasede e vakaroti ka tiko ena 30 na pasede kina 40 na pasede ka vakatokai me lomani bai e rurugi.

NA VEIQARAVI NI VEIKA VAKAILAVO - NA NOMU DODONU KEI NAI TAVI VAKADAUNIVOLIVOLI

Funded by
Anne Fransen
Fund 2015

E vakanuini o Meri ni dinau e via taura tale ena vakadonui mai veiratou na cakacaka ena baqe. Oqo ni vei 1 na dola e rawata o koya ni dua na vula e rauta e 74 na sede e gole ena sausaumi ni nona dinau e sa tu rawa. Na nona lewe ni vale e tautauvata na i vakaitagedegede ni nona veisaumi ka oka tale tu ga na dinau vaka oqo, ka levu sara na nona veisaumi e gole tiko ena sausaumi ni dinau ni nodratou vale. Ni dua na vula e 450 na dola me rau tuvana vakailavo o Mary kei na nona lewe ni vale, me nodratu sau ni bula ena veisiga, na sau ni bili ni livaliva kei na wai, na kakana, na sau ni vodovodo ni basi, na sau ni wainimate se raici vakavuniwai kei na vuqa tale. Kevaka ena mani vakadonui tale na nona dinau, ena toso cake tale na nona sausaumi ka na toso sobu na levu ni lavo me nodratou sau ni bula vakavuale ena veisiga.

**Ko sa kila na
nomu DTI ena
gauna oqo?**

Kevaka e tiko cake na noqu DTI mai na lomani bai e vakaroti, na cava meu cakava?

Mo kakua saraga ni qai dinau tale ke sivia tiko na nomu DTI. Mo sauma rawa vakaoti kece na nomu dinau e tu ka qai dinau tale. E rawa talega ni ko vakayagataka nomu taledi e tu mo rawa ka vakailavo me vukea nomu sausaumi vakailavo.

E vakacava ke ratou vakarota mai na cakacaka mai na baqe ka dau soli dinau ke se rawa tiko ga niu dinau dina ni tiko e cake na pasede ni noqu DTI?

Mo qaqarauni ena so na cakacaka ena baqe ka dau

soli dinau ni ra na via vakadreta mo dinau, na oca ni sasauri dinau ena nomu, e sega ni mai nona leqa na dau soli dinau. Ko ira na baqe kei na dau soli dinau e gadrevi mera tu matua ni ra soli dinau. Na lawa koula ka tiko, me ra vakadikeva vinaka na nomu pasede ni DTI kei na nomu rawa ni sotava na sasauri na nomu dinau!

Keu vakatautauvatataka na fikataki ni pasede ni noqu DTI ka laurai ni lailai mai na noqu na fika e solia na baqe. Na cava meu cakava?

E ka bibi na nomu fikataka ga na nomu pasede ni DTI ni bera ni ko dinau. Mo nanuma ni ko iko ga ko na sauma vakaoti ga na dinau koya. Ko kila vinaka ga na veika vakailavo me baleti iko ga mai na dua tale. Na baqe se ko ira dau soli dinau era sega ni kila na nomu dau vakayagataka i lavo me vaka nomu dau kana e tauni se na nomu goleva na sarai yaloyalo. E veitalia na veitukutuku se veika vakai vola o vakarautaka vua na baqe se ko ira na dau soli dinau me ra vakadikeva na nomu vola ni kerekere ni dinau, ena sega ni raica rawa o koya na i yaloyalo ni nomu veika taucoko vakailavo.

Meu fikataka soti vakavica na pasede ni noqu DTI?

E rawa ni ko fikataka vakawasoma na nomu DTI mo raica na nomui tuvaki vakailavo ke lomamu mo via dinau tale

**Qarauni ira na
dau soli dre
vakasabalia!**

Suva Office (HQ)

Ming Building, 4 Carnavon Street, Private Mail Bag, Suva
T: (679) 330 0792 | (679) 331 0183 | (679) 330 5864
F: (679) 330 0115 | M: (679) 971 6255 | 715 5699
E: complaints@consumersfiji.org | info@consumersfiji.org
W: www.consumersfiji.org

Lautoka Office

Suite 4, Popular Building, Vidilo Street,
P.O.Box 5396, Lautoka
T: (679) 666 4987 | F: (679) 665 2846 | M: (679) 926 2807
E: consumerlkt@connect.com.fj

Labasa Office

Level 1, Lot 41 Raza Properties Limited, Nasekula Rd
P.O.Box 64, Labasa
T: (679) 881 2559 | F: (679) 881 2559 | M: (679) 973 6799
E: colbs@connect.com.fj

